

Эрдэм Мехмет Акиф
ТЕКШЕРҮҮНҮН ТҮРЛӨРҮ

Эрдэм Мехмет Акиф
ВИДЫ ПРОВЕРОК

Erdem Mekhmet Akif
TYPES OF INSPECTIONS

УДК:371-87

Текшерүүчүлөр аткарган текшерүүлөрү менен билим берүү иш-чараларына өз салымын кошушат. Билим берүү системасында жүргүзүлгөн текшерүү иши мекемелердин жана сабактардын текшерилиши болуп экиге бөлүнөт.

Бүгүнкү күндө текшерүү - бардык мекемелер үчүн эң негизи элемент болуп эсептелет. Мекеме, уюмдардын өнүгүшү, өзгөрүүлөрү жана жаңы нерселерди үйрөнүүсү керек. Инспекторлор аткара турган милдеттерин текшерүү иш-чаралары аркылуу ишке ашырып, уюмдардын өнүгүшүнө салымын кошууда.

Сабакка жүргүзүлгөн текшерүү

Мугалимдердин иш-чарасын баалоо методу катары колдонулган сабактарды текшерүү класстарга келүү аркылуу ишке ашат. Билим берүү муктаждыктарынын аныкталышына көмөкчү боло турган үйрөнүү кырдаалынын анализи, үйрөнүү процессине байкоо жүргүзүү, максаттардан артка чегинүүлөрдүн болбошу, класстагы башка мүмкүнчүлүктөрдү баалоо, үйрөтүү процессине жаңы кирген методдорду көзөмөлдөө максатын көздөп, сабакка текшерүү жүргүзүлөт.

Сабактын текшерилиши мугалимдерге кеңеш берүү үчүн да жүргүзүлөт.

Бул текшерүүнүн түрү мугалимдин билим берүү процессинде пландалган максаттарга жетишин ишке ашыруудагы ийгилигин аныктайт. Мугалим туш болгон маселелерди чечүүдө жардамчы болот.

Сабакка жүргүзүлгөн текшерүү-бул мугалимдердин билим берүү иш-аракеттеринин көзөмөлдөнүшү, иликтениши жана бааланып-өлчөнүшү [8].

Кененирээк аныктама бере турган болсок; мектептерде жалпы текшерүүлөр убагында же болбосо булардан өзүнчө жүргүзүлгөн, мугалимдердин өздөрүнүн арасында кызматташтыкты, бирге иш алып барууну, колдонгон методдорун, аларды жетишерлик деңгээлде колдонулушун, окуучулардын жетишкендик деңгээлин иликтеп, баалоого багытталган бир текшерүүнүн түрү деген да аныктама берилет [8].

Бул текшерүү түрүнө- үйрөнүү жана үйрөтүү процессин өнүктүрүү үчүн мугалимге жол көрсөтүү, окуучулардын жетишкендиктерин илимий методдор менен өлчөп баалап, мектептерде биримдик жана бүтүндүктү камсыздоо жана мугалимдердин билим берүүдө болгон жетишкендиктерин аныктоо максаты менен түзүлгөн, пландуу, программалуу иш-

аракеттердин бүтүнү катары да аныктама берилет. Сабакка жүргүзүлгөн текшерүү класс ичинде болгон иш-аракеттерге басым жасайт [3].

Сабакка жүргүзүлгөн текшерүүнүн максаттары

Бул текшерүү түрүнүн негизги максаты мугалимдерге жардам берүү десек да болот. Албетте мугалимдерге жардам берүүнүн негизги максаты-билим берүү процессин өнүктүрүү болуп саналат [6].

Билим берүү Министрлиги Башталгыч билим берүү Инспекторлор Жетекчилиги Кеңеш Берүүчүлүк жана Текшерүү көрсөтмөсүндө, “Мугалим текшерүүсү, улуттук илим берүү максаттарын ишке ашырыш үчүн уюштурулган иш-чаралардын мөөнөтүн жана сапатын көзөмөлдөө үчүн; класс, зал, лаборатория, ателье жана цехтерде;

- Билим берүүдө жетишкендик даражасы жөнүндө маалымат берүү,
  - Оң жүрүм-турумдарды белгилөө ,
  - Милдетин эң мыкты аткарууга шыктандыруу,
  - Билим берүүдө биримдикти камсыздоо үчүн кеңеш берүү жана жардам берүү ,
  - Мекемеде колдонулган билим берүү методдорун жана техниканы өнүктүрүү,
  - Билим берүү каражат жана материалдарынын камсыздальшында жана колдонулушунда жардамчы болуу ,
  - Окуучунун жетишкендик деңгээлин илимий методдор аркылуу өлчөнүп бааланышына жардамчы болуу ,
  - Туш болгон маселелерди чечүүдө жол көрсөтүү,
  - Жеке билим берүүнү талап кылган окуучулар үчүн көрүлгөн чараларды өнүктүрүү жана туура багыттоо ,
  - Класс ичидеги жана чөйрөдөгү педагогикалык лидердикти аныктоо үчүн жүргүзүлөт[5].
- Таймаз болсо сабак текшерүүсүнүн максаттары текшерүүнүн жалпы максаттарынын ичинен орун алат дейт жана төмөндөгүдөй тизмелейт:
1. Мугалимдин билим берүүдөгү жетишкендик даражасы жөнүндө маалымат алуу,
  2. Мугалимдин өзгөчө жакшы жана үмүттөндүргөн мүнөзүн аныктоо,
  3. Мугалимдин билим берүүдөгү кемчиликтерин аныктоо жана аларды ондоочу кеңештерди берүү,
  4. Мугалимдерди милдеттерин эң жакшы деңгээлде аткарууга шыктандыруу,

5. Мектепте билим берүүдө биримдикти камсыздоого көмөкчү болуу,
6. Мугалимдерге көрсөтүлгөн жардамдар менен текшерүү программаларына болгон ишеничтерин арттыруу,
7. Мектепте колдонулган билим берүү методдорун өнүктүрүү,
8. Билим берүү каражаттарынын камсыздалышы жана колдонулушунда жардамчы болуу,
9. Окуучунун жетишкендик деңгээлин илимий методдор аркылуу өлчөнүп бааланышына жардам берүү,
10. Мугалимдер туш болгон маселелерди чечүүдө багыт берүү[7].

Сабакка жүргүзүлгөн текшерүүнүн принциптери

Мекемелерде класс ичи же сабак текшерилип жатканда төмөндөгү принциптер эске алыныш керек.

- Мугалимдер окуучуларды Түрк Билим берүүнүн жалпы максат жана негизги принциптери менен башталгыч билим берүү максаттары жана сабактардын максаттары багытында тарбиялашы керек.
- Мугалим көп багыттуу түрдө текшерилет. Класстын негизги мугалими, класс мугалимдери жана жеке окутуу класс мугалимдеринин иштери баалануу менен бирге, класстын жалпы абалы каралып, окуткан бардык сабактарда бардык окуучуларга көңүл бөлүнүү менен окуучуларга үйрөткөн маалымат, жөндөм жана жүрүм-турумдар да бааланат.
- Тармактык мугалимдерди текшерүүдө окуткан сабактарда окуучулар үйрөнгөн жана ээ болгон маалымат, жөндөм жана жүрүм-турумдар бааланышы мүмкүн. Бирден көп сабак берген тармактык мугалимдердин ар бир сабагы сөзсүз текшерилиш керек.
- Мекемелерде иштеген кеңешчи мугалимдердин иштери башка мугалимдердикине караганда өзгөчө болгондуктан, “Кеңешчи Мугалим Формасындагы” жүрүм-турумдар бааланып текшерилет. Кеңеш берүүчүлүк изилдөө борборунда иштеген кеңешчи мугалимдердин иштери мекемеге карата жүргүзүлгөн текшерүү менен бирге бааланат. 6.(Билим берүү министрлиги, 2000:26-берене).

Сабакка текшерүүнүн жүргүзүлүшү

Сабактан мурун да, сабактан кийин да мугалим менен жолугуп пикир алышыш керек. Мында эң маанилүүсү-алгач мугалим менен жеке жолугушуу. Мугалимдер менен алардын оң жана терс жактарын бөлүшүү жана текшерүү жалпы түрдө баалашы керек. Инспектор бул учурда жүрүм-турумдарына көңүл бурушу керек, жакшы байланыш түзүшү жана жөндөмдөрүн көрсөтө билиши зарыл [1].

Таймаз бир билим берүү мекемесинде мугалимдин сабагынын текшерилиши белги-

ленген эрежелерге ылайык төмөндө тизмеленген иш-аракеттер аркылуу ишке ашкандыгын белгилейт.

1. Текшерүү планы даярдалат.
2. Мугалим жөнүндө маалымат алынат.
3. Мугалим менен текшерүүдөн мурун көрүшүп пикир алышат.
4. Сабактын планы жана даярдыктары каралат.
5. Мугалимге текшерүү датасы айтылат.
6. Класста мугалим менен чогуу кирүү керек.
7. Окуучулар менен таанышуу.
8. Ылайыктуу жерге отуруу.
9. Жакшы атмосфера жаратуу.
10. Класстын бир мүчөсү катары мамиле жасоо.
11. Сабакты көрүү.
12. Пландуу түрдө байкоо жүргүзүлөт.
13. Сабак берүүгө катышуу.
14. Сабакта колдонулган каражаттардын колдонулушуна байкоо жүргүзүү.
15. Сабактын жыйынтыгын күтүү.
16. Класстан чогуу чыгуу.
17. Тапшырма жана сынак баракчалары каралат.
18. Сабактын тышкаркы иш-чаралар иликтенет.
19. Мугалим менен жолугушуу.
20. Мугалим текшерүү формасын толтурат[8].

Сабактын текшерилишинде ишке ашырылышы керек болгон иш-чаралар текшерүүдөн мурун, текшерүү убагында жана текшерүүдөн кийинки иш-чаралар болуп бөлүүгө болот. Бул учурда, текшерүү планын даярдоо, мугалим тууралуу маалымат алуу, сабактын планы жана даярдыгынын иликтениши жана текшерүү датасы тууралуу кабар берүү сыяктуу иш-чаралар текшерүүдөн мурун инспекторлордун аткарышы керек болгон иш-чаралар тобуна кирет. Класста мугалим менен бирге кирүү, окуучулар менен таанышуу, ылайыктуу жерге отуруу, класста жагымдуу атмосфера жаратуу, класстын бир мүчөсү катары мамиле жасоо, байкоо жүргүзүү менен окутуу иш-чараларына катышуу жана сабактын аягын күтүү, сабактан мугалим менен бирге чыгуу-текшерүү убагында ишке ашкан иш-аракеттер болуп саналат. Текшерүүдөн кийинки иш-аракеттер болуп, тапшырма жана сынак барактарынын каралышы, сабактан тышкаркы иш-чаралардын иликтениши жана мугалим менен жолугуп мугалим текшерүү формасын толтурушу саналат [2].

Мекемеге жүргүзүлгөн текшерүү

Билим берүү системасындагы жаңычылдыктардын жана өнүгүүлөрдүн тийиштүү мекемелерге билдирилиши, мекеме иштерин өнүктүргөн жана начарлаткан себептерди аныктап, керектүү чараларды дароо көрүү, адамдын иш-аракетинин жана материалдык мүмкүнчүлүктөрүнүн мезгили келгенде натыйжалуу түрдө колдонулушун камсыздоо, билим берүү иш-чараларын өнүктүрүү жагынан мекемеге жүргүзүлгөн текшерүү-текшерүү түрлөрүнүн ичинен эң мазмундуу жана таасирдүүсү саналат [7].

Билим берүү жана илим министрлиги башталгыч билим берүү мекемелери кеңеш берүүчүлүк жана текшерүү көрсөтмөсүнө ылайык мекемеге жүргүзүлгөн текшерүү деп-мекемелердин системасында болгон жаңычылдыктарды тийиштүү мекемелерге билдирүү, мекеменин иштерин күчтөндүргөн же начарлаткан себептерди аныктоо, керектүү чараларды дароо көрүү, мекеменин максаттарын ишке ашырууда адам жана материалдык ресурстарын пайдалануу мезгили келгенде, таасирдүү түрдө колдонулушун камсыздоо, билим берүү жана башкаруу иш-чараларын өнүктүрүү, үйрөтүү-үйрөнүү жана башкаруу процессин таасирдүү абалга келтирүү үчүн объективдүү маалыматтарга, закон, устав, көрсөтмө, буйрутма жана чечимдерге таянып жүргүзүү, көзөмөлдөнүшү жана критерийлерге карата бааланып өнүктүрүлүшү саналат. Ошол эле көрсөтмөгө ылайык мекемеге жүргүзүлгөн текшерүүдө эске алына турган негиздер төмөнкүлөр:

а. Мекемеге текшерүү бир текшерүү тобу же алдыңкы бир топ тарабынан жүргүзүлөт.

б. Жылдык жана айлык иш программасына жана аткарылган изилдөөлөргө ылайык жүргүзүлөт.

в. Билим берүү жана башкаруу иш-чараларынын бардыгын камтыйт.

г. Билим берүү жана башкарууга байланыштуу маселелердин чечилишинде кесиптик жардам жана даярдоо кызматтары көрсөтүлөт.

д. Иш программаларына ылайык мекемелерге барганда, топтун башчысы же жооптуусу кеңеш берүү жана текшерүү иштеринен мурун топтун мүчөлөрү менен чогулуш өткөрөт. Бул чогулушта жүрүм-турум, мамиле, баалоо жана мүмкүн боло турган өнүгүүлөр тууралуу кырдаал аныкталат.

ж. Топтун кеңеш берүү жана текшерүү иш-аракеттерин жайынча жүргүзүү үчүн мекеменин текшерүүгө ылайык бөлмөсү, мекеме башчысы тарабынан бөлүнүп берилет.

з. Топтун башчысы же жооптусу, топтун мүчөлөрүнүн алган билимин же катышкан иш-чараларын эске алуу менен мекеме иштеринин кеңеш берүүчүлүк жана текшерүүдө баарына бирдей милдеттерди бөлүштүрөт.

и. Мекемелердин текшерүү дептери жана өткөн жылдарга байланыштуу текшерүү отчету иликтенип, мурдагы кеңеш берүүчүлүк жана текшерүү иштеринде байкалган жетишкедиктеринин уланып же уланбай келгендиги жана аныкталган кемчиликтердин жою үчүн кандай иш-аракеттердин көрүлдүгү да текшерилет.

й. Мекемеге текшерүү жүргүзүү менен бирге жетекчи, мугалим жана башка кызматкерлерге да текшерүү жүргүзүлөт. Бирок керек болгон учурда, жетекчи жана мугалимге болгон текшерүү, мекеме текшерүүсүнөн сырткары жүргүзүлүшү мүмкүн.

к. Жетекчиге карата жүргүзүлгөн текшерүү эң аз эки инспектор же бир инспектор жана жардамчысы аркылуу жүргүзүлөт.

л. Мекеме кеңеш берүүчүлүк жана текшерүү соңунда мекемеге байланыштуу эки текшерүү же кеңеш берүүчүлүк билдирүүсү даярдалып, бирөө текшерүү дептерине жабыштырылат, ал эми экинчиси текшерүү башчысына берилет.

м. Мекеме текшерүүсү соңунда текшерүүгө байланыштуу өлчөө-баалоо жыйыны өткөрүлөт.

н. Мугалимдердин саны 3 же 3 төн аз болгон мекемелерге жүргүзүлгөн текшерүү, эң аз эки инспектор же бир текшерүү жана дайындалган жардамчысы тарабынан жүргүзүлөт.

п. Кандидат мугалимдерге болгон текшерүү эң аз бир инспектор же болбосо дайындалган эки инспектор жардамчылары аркылуу жүргүзүлөт.

р. Текшерүү процессинде абдан мыкты же жетишсиз деп табылган жетекчи жана мугалимдерге жүргүзүлгөн текшерүү эң аз дегенде эки инспектор же бир инспектор жана дайындалган бир инспектор жардамчысы тарабынан жүргүзүлөт.

т. Топтун башчысы тарабынан айлык иштөө программасында пландалган кеңеш берүүчүлүк жүргүзүлө турган мекемелердин кеңеш берүүчүлүк даталары, эң аз бир апта мурун тийиштүү мекемелерге билдирилет.

о. Мекеме, жетекчи, мугалим, жана башка кызматкерлердин жылдык кеңеш берүүчүлүк же текшерүү максаты менен эң аз бир жолу каралыш керек. Эч бир мекеме жетекчи, мугалим жана башка кызматкерлер эки жыл катар текшерилбей калышы мүмкүн эмес. Ачык башталгыч билим берүү мектебинде иштеген кызматкерлер менен министрлик борбор, жергиликтүү жана чет элдик уюм жана башка коомдук мекеме, уюмдарды убактылуу түрдө милдет аткарып тургандар бул пунктка баш ийбейт.

ө. Кеңеш берүүчүлүк иштерин баштоодон мурун мекеме жетекчисинен мекеме жана иштегендердин кайсы маселелер боюнча кеңеш алууга муктаждык бар экендиги тууралуу маалымат алынат жана иштерде ал маселелер эске алынат[5].

Жыйынтык

Туура нукта иш алып барыш үчүн мекемелердин текшерүүгө муктаждыгы бар. Мекемелердеги текшерүүнүн жардамы менен ал мекемеде эмгектенген кызматкерлердин бири-бири менен болгон мамилеси жана алардын ортосундагы кызматташтык изилдөөгө алынат. Айрыкча, ал мекеменин тышкы чөйрө менен болгон байланышы, маселелери жана бул маселелерди чечүү жолдору бааланат.

Мекеменин текшерилиши:

1. Мекеменин системасындагы жаңылыктар тууралуу тиешелүү уюмдарга билдирүү;

2. Мекеменин иш-чараларын бекемдеген же бошондоткон себептерди белгилөө. Ошондой эле, керектүү иш-чараларды алдын-ала жана өз убагында көрүү;

3. Мекеменин максаттарын жүзөгө ашырууда адам жана материалдык ресурстарынын таасирдүү денгээлде колдонулушун камсыздоо;

4. Билим берүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүү;

5. Билим берүү боюнча иш-чараларын текшерүү жана өнүктүрүү.

Сабактарды текшерүү процесси текшерүүчүлөрдүн класска келген учурларда ишке ашырылат.

Сабактарды текшерүү процесси мугалимдерге багыт көрсөтүү жана алардан жетекчилерди тарбиялоо максатында жүргүзүлөт.

Сабактарды текшерүү процесси мугалимдин алдында пайда болгон кыйынчылыктарды жеңүүдө көмөкчү болот.

Сабактарды текшерүү процесси мугалимдин билим берүү максаттарына канчалык деңгээлде жете алгандыгын баалайт.

Мугалимдердин жасаган иштери изилденип, бааланат. Сабактарды текшерүү менен бирге пайда болгон маселелерди чечүү жолун табууда мугалимдерге багыт көрсөтөт, ошондой эле, окуучулардын ийгиликтерин баалайт. Мугалимдер өз кызматын дагы да жакшы алып барышы үчүн аларга шык берилет. Сабактарды текшерүү процесси класс ичинде уюштурулган иш-чараларды да текшерет.

Адабияттар:

1. Başar, H.. Eğitim Denetçisi, Roller, Yeterlilikleri, Seçilmesi, Pegem Yayıncılık, Ankara, 1993.s.48.
2. Erdem, Ali Rıza , 'Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Ders Denetiminde Eğitim Müfettişlerinin Öğretmene İlişkin Tutumları', Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 31 (Ocak 2012/1), 2012s. 13-26
3. Karakaya, N. İlköğretimde Teftiş ve Güçlükleri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Ankara, 1998. s.87
4. MEB, İlköğretim Müfettişleri Başkanlıkları Rehberlik ve Teftiş Yönergesi. Ankara. 2000.
5. MEB İlköğretim Müfettişleri Başkanlıkları Rehberlik ve Teftiş Yönergesi, Tebligler Dergisi, Subat .2001.
6. Seçkin, N. Türkiye'de Eğitim Yönetimi. İstanbul Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları. 1998. s.43
7. Taymaz, H. Eğitim sisteminde teftiş: kavramlar, ilkeler ve yöntemler. Tapu ve Kadastro Vakfı Matbaası. Ankara. 1997.s:6
8. Taymaz, H. Eğitim Sisteminde Denetim Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Pegem Yayıncılık, Ankara. 2002. s. 28.

Рецензент: д.фил.н., профессор Токсонбаев Р.